

למי שייך המרחב הציבורי?

על הפרדה מגדרית במוסדות אקדמיים¹

מאת

יעקב בן-שמש*

מגמות השתלבותה של החברה החרדית בחברה הישראלית הכללית הולכות וגוברות.² מגמות אלה ניכרות במגוון המרחבים הציבוריים הישראליים: בערים, בשכונות וברחובות, בתחבורה הציבורית, במקומות העבודה, במוסדות להשכלה גבוהה והכשרה מקצועית, באירועים ציבוריים ובמקומות הבילוי. מגמות אלה שבות ומעוררות ביתר שאת את שאלת התאמת המרחבים הציבוריים לנורמות הנהוגות בחברה החרדית, על מנת לאפשר את השתלבותם של החרדים במרחבים אלה. במיוחד שבה ומתעוררת שאלת הלגיטימיות של ההפרדה המגדרית במרחבים הציבוריים, במקרים בהם יש בהפרדה זו כדי לשרת את צרכיה של החברה החרדית.

סוגיית ההפרדה המגדרית מעוררת מחלוקות, ולעתים קרובות אף מגיעה לערכאות שיפוטיות. כך למשל, בקיץ 2019, עוררה הופעתו של הזמר החרדי מוטי שטיינמץ בפארק העירוני בעפולה, הופעה שהייתה בחסותה של העירייה ונועדה להתקיים בהפרדה בין נשים לגברים, מחלוקת ציבורית קשה, שהניעה לא פחות משלושה הליכים משפטיים בתוך שלושה ימים. כל אחד מהליכים אלה הוביל למסקנה משפטית אחרת; ואילו האירוע, בסופו של דבר, התקיים בשעת בין השמשות שבין ההליך השני והשלישי. ההחלטות הסותרות מעידות אף הן על המבוכה הרעיונית והדוקטרינרית השוררת בסוגיה זו במשפט הישראלי.³

סביר מאד להניח שהמגמות החברתיות המסתמנות רק יוסיפו ויחריפו, ויובילו לידי כך שמחלוקות אלה ישובו ויופיעו על סדר היום הציבורי והמשפטי לעתים מזדמנות. לאור זאת, יש חשיבות מיוחדת לגיבושה של תפיסה רעיונית ומשפטית סדורה שתנחה בבירורן של המחלוקות הנוגעות להפרדה המגדרית. ברשימה זו אתמקד בשתי שאלות מרכזיות: ראשית, אבקש לברר בצורה מעמיקה יותר את השאלה מתי הפרדה מגדרית

¹ רשימה זו מבוססת על מאמר רחב היקף יותר על הפרדה מגדרית במוסדות אקדמיים: יעקב בן-שמש "למי שייכת ההשכלה הגבוהה? על הפרדה מגדרית במוסדות אקדמיים" בג"ץ והחרדים (עתיד להתפרסם, חיים זיכרמן וגדעון ספיר עורכים, 2021); וכן על רקע פסק הדין שניתן ב"בג"ץ ההפרדה" בג"ץ 6500/17 תירוש נ' המועצה להשכלה גבוהה (ארי"ש 12.7.2021), שבו נקבע כי המועצה להשכלה גבוהה רשאית לקבוע מסלולי לימוד בהפרדה מגדרית לחרדים.

* מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים, הקריה האקדמית אונו. אבקש להודות לחברי המערכת ולנויה רימלט על קריאת גרסאות קודמות של המאמר ועל הערותיהם הטובות והמועילות.

² ראו חיים זיכרמן שחור כחול-לבן: מסע אל תוך החברה החרדית בישראל (2014).

³ פסק הדין הראשון בסוגיה ניתן בבית המשפט המחוזי בעפולה בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים, ואסר, בהסכמת הצדדים, על קיום האירוע בהפרדה. ראו עתי"מ (מנהלי נצי') 17029-08-19 שדולת הנשים נ' עיריית עפולה (11.8.2011) (להלן: פסק הדין הראשון בעניין עיריית עפולה); פסק הדין השני ניתן אף הוא על-ידי בית המשפט המחוזי בנצרת, בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים, והתיר את קיום האירוע בהפרדה. ראו עתי"מ (מנהלי נצי') 23791-08-19 ארבל נ' עיריית עפולה (14.8.2019) (להלן: פסק הדין השני בעניין עיריית עפולה). כאמור, פסק דין זה בוטל בהמשך בבית המשפט העליון, בנימוק שבית המשפט המחוזי לא היה מוסמך לבטל למעשה את פסק הדין הראשון, וזאת מבלי שהשופטים מתייחסים לגופו של ענין ומבלי להביע כל עמדה: עע"מ 5435/19 שרון נ' עיריית עפולה (14.8.2019).

פוגעת בשוויון, ומתי לא. טענתי המרכזית תהיה שההנחה לפיה ההפרדה פוגעת בשוויון מבוססת על אימוץ לא מוצדק של העיקרון לפיו תמיד נפרד איננו שווה. אבקש להראות שעקרון זה נכון רק במקרים בהם מדובר בהפרדה כפויה, ולא-שוויונית בתוצאותיה, שמבקשת להדיר קבוצת מיעוט מלקחת חלק במרחב ציבורי כלשהו, מנימוקים מפלים ומשפילים – מה שאין כן בענייננו.

שנית, אבקש להציע טיעון ראשוני לפיו דווקא סירוב לקיים מסגרות נפרדות לגברים ולנשים, במקרים המתאימים, עשוי להוות פגיעה בעקרון השוויון, שכן תוצאתו היא הגבלת יכולתם של חלק מבני הציבור לקחת חלק במרחבים הציבוריים ובמשאבים הציבוריים, השייכים, מטבע הדברים, לציבור כולו. אטען שעקרון השוויון מחייב התייחסות מתאימה גם למרחב הציבורי. הגשמתו בפועל של עקרון השוויון במרחב הציבורי עשויה לחייב הנהגת הסדרים מתאימים שיאפשרו לכל מגזר את מימוש זכותו לשימוש שוויוני במרחבים הציבוריים ובמשאבים הציבוריים. לפי תפיסה זו, הפרדה מגדרית לא רק שאינה סותרת את עקרון השוויון, אלא **מתחייבת** ממנו, באותם המקרים בהם היעדר הפרדה מגדרית ימנע מציבור משמעותי את היכולת להשתלב ולקחת חלק במרחב ציבורי מסוים.⁴

א. מדוע הפרדה מגדרית וולונטרית בקמפוסים החרדיים אינה פוגעת בעקרון השוויון

קל להבין כיצד ביטולה של ההפרדה המגדרית בקמפוסים החרדיים יוביל לפגיעה משמעותית, הן בנשים חרדיות – אותן אלפי נשים שרכישת ההשכלה הגבוהה, על כל הכרוך בכך מבחינה אישית, חברתית, רוחנית וכלכלית, מתאפשרת בזכות קיומן של אותן מסגרות נפרדות; והן בגברים חרדים רבים, שולוא המסלולים הנפרדים לא יוכלו לרכוש השכלה אקדמית. זאת ועוד, ביטולם של המסלולים הנפרדים יפגע לא רק בציבור החרדי, אלא בחברה הישראלית כולה. כפי שיכולים להעיד אלפי בוגרים ובוגרות חרדים וחרדיות של המסלולים הנפרדים באקדמיה, במסלולים הנפרדים למדו ולומדים גברים ונשים סקרנים ושואפי דעת. במהלך לימודיהם הם נחשפים למגוון הנושאים והסוגיות שעל סדר היום החברתי בישראל, ובכללם נושאים מעוררי מחלוקת; הם רוכשים דעת והשכלה ומיומנויות, מעשירים ומחזקים את אישיותם, מרחיבים את אופקיהם, ומשפרים את מעמדם בשוק התעסוקה ואת מצבם הכלכלי; חלקם משתלבים לאחר מכן במשרות מרכזיות במגזר הפרטי ובשירות המדינה. רבים מהם – ובמיוחד מדובר בנשים חרדיות – כלל לא היו לומדים ולא היו משיגים הישגים אלה לולא התקיימו המסלולים הנפרדים. המסלולים הנפרדים לא רק שאינם פוגעים, אלא שהם מסייעים בהתפתחותם האישית, האינטלקטואלית והרוחנית של הגברים החרדים ושל הנשים החרדיות; מכך יוצאים נשכרים הם עצמם, החברה החרדית, והחברה הישראלית כולה.

כיצד אפוא ניתן להצדיק את הטענה שיש לבטל מסלולים אלה, וזאת דווקא בשל הרצון להגן על זכותן של הנשים החרדיות לשוויון? לשאלה זו מוצעת התשובה לפיה ההפרדה בין נשים לגברים משפילה ומבזה את הנשים, שכן היא נשענת על תפיסות שוביניסטיות שמתייחסות אל הנשים כנחותות. ההפרדה המגדרית, לטענה זו, משקפת ומנציחה תפיסות פסולות, ולפיכך אין לאפשר אותה.

⁴ זוהי גם תפיסתו של המחוקק, כפי שבאה לידי ביטוי, למשל, בחוק איסור הפליה, ובחוק זכויות הסטודנט.

אלא שטענות אלה צריכות להתמודד עם קושי לא מבוטל: קיומם של מאות אלפי אנשים, נשים וגברים, בגירים וכשירים מבחינה מנטלית ורוחנית, שכלל אינם תופסים כך את הסדרי ההפרדה, אלא הם רואים בהם חלק חשוב ויסודי של השקפת עולמם ואורחות חייהם, והם מעוניינים בקיומם, בשימורם, ובהרחבתם ההדרגתית אל המרחבים הציבוריים. העובדה הסוציולוגית הפשוטה היא שמאות אלפי נשים וגברים חרדים מקיימים אורח חיים שבו ההפרדה המגדרית היא אבן יסוד – בגני הילדים ובבתי הספר, בישיבות ובאולפנות, בבתי הכנסת ובאירועים ציבוריים, ואף באירועים משפחתיים ובשמחות. העובדה היא – ויהיה הדבר קשה לעיכול ככל שיהיה בשביל מקצת מהליברלים – שמאות אלפי נשים חרדיות אינן רואות בהסדרי ההפרדה המגדרית הסדרים שמשפילים ומבזים אותן, ומאות אלפי גברים חרדים אינם רואים בהסדרי ההפרדה כהסדרים שמשפילים ומבזים את נשותיהם. נהפוך הוא: הציבור החרדי בכללותו רואה בהסדרי ההפרדה המגדרית, בכל תחומי חייהם, חלק חשוב ויסודי של אמונתם, השקפתם, ותרבותם, ואין הם מעוניינים בביטולם, בוודאי לא על דרך הקביעה המשפטית שהפרדה זו פוגעת בזכותם הם לשוויון.

יש כמובן להניח שנמצא בעניין זה גישות שונות בקרב הציבור החרדי עצמו, ויימצאו ודאי רבים ורבות שלא יראו את הסדרי ההפרדה כראויים וכנחוצים בכל מקום בו הם מופיעים ונדרשים. אך גם בקרב מבקרי ההפרדה המגדרית – בהקשר זה או אחר – נמצא מגוון תגובות אפשריות: יהיו שיחזיקו בדעה שראוי לנהל מאבק פנים-קהילתי כדי לשנות את המצב; יהיו שיחשבו שבאיזון הכולל של שיקולים דתיים וקהילתיים, הם מעדיפים לחיות בקהילה חרדית שנוהגת לפי נורמות של הפרדה מגדרית, גם אם לא תמיד נורמות אלה מקובלות אליהם; יהיו שיחשבו שמסלולי לימוד נפרדים לנשים ולגברים אולי אינם נחוצים ומשקפים נורמות פסולות, אך בהתחשב בכל הנסיבות, הם מציעים הזדמנויות ואפשרויות לרכישת השכלה גבוהה שלא היו יכולות להימצא אחרת; וכיוצא באלה.

דומני שעל רקע כל זאת, נדרשת מידה גדושה של התנשאות תרבותית על-מנת להוסיף ולהחזיק בעמדה שההפרדה המגדרית משפילה ומבזה, ושהדרך הנכונה והראויה לפתור בעיה זו היא על-ידי הטלת איסור משפטי על עצם קיומה. מכיוון שאין כל טעם ואין כל הצדקה להתייחס למאות אלפי נשים חרדיות, בגירות וכשירות, כאל נשים לא מפותחות השטופות בתודעה כוזבת, והמשתפות פעולה מבלי משים או בלית ברירה עם מנגנוני דיכוי והשפלה, ומכיוון שאין כל טעם ואין כל הצדקה להתייחס למאות אלפי גברים חרדים, בגירים וכשירים, כאל משתפי פעולה, מרצון או מבלי משים, עם מנגנון שנועד בעצם להשפיל ולבזות את נשותיהם ואת בנותיהם, המסקנה המתבקשת היא שעלינו לדחות את הטענה הכללית לפיה הפרדה מגדרית כשלעצמה היא פסולה בהיותה משפילה ומבזה. דומני שכל גישה אחרת תפגין, כאמור, פטרוניות והתנשאות.

עלינו לקבל אפוא את המסקנה שלפחות בעיני חלק משמעותי מהציבור הפרדה מגדרית לא רק שאינה פסולה ומגונה, משפילה ומבזה, אלא רצויה וראויה ומהווה יסוד חשוב של החיים החברתיים כולם. בין אם מבחינתו של ציבור זה אין סתירה בין שוויון להפרדה מגדרית, ובין אם מבחינתו של ציבור זה עקרון השוויון בין המינים מובן בצורה שונה, ובין משום שעקרון השוויון נדחה מפני עקרונות חשובים אחרים – לא ניתן פשוט להתעלם מציבור זה, מאמונותיו ומאורחות חייו, על ידי הקביעה הא-פריורית לפיה הפרדה באשר היא

אינה שוויונית, מפלה ומבזה, וכי שיקול זה כשלעצמו די בו כדי לבטל בהינף יד את הסדרי ההפרדה המגדירים את אורחות חייו על ציבור שלם.

אומנם, בהקשרים מסוימים הסיסמה "נפרד איננו שווה" מקובלת עלינו מאז נוסחה בבהירות בעניין **Brown**,⁵ ואומצה במשפטנו בפסק הדין בעניין **קעדאן**;⁶ אך דווקא הקשרים אלה מעידים על חוסר התאמתה של הסיסמה לענייננו: הן בעניין **Brown** והן בעניין **קעדאן** מדובר היה בהפליה כפויה של קבוצת מיעוט שביקשה להשתלב באותן המסגרות כמו קבוצת הרוב, על מנת ליהנות מהתנאים המשופרים ששררו בהם, אך נדחתה והודרה, בעל כורחה, משיקולים מפלים של עליונות גזעית או חברתית.

זאת ועוד, הן בעניין **Brown** והן בעניין **קעדאן**, כפי שהובהר בשני פסקי הדין, הנפרד גם לא היה שווה כלל ועיקר. כך היה בעניינם של השחורים שסבלו מהפליה גזעית קשה במשך מאות שנים במדינות הדרום בארצות הברית, ראשית בשנות העבדות ולאחר מכן בשנות הסגרציה הגזענית, שהפרידה בין הגזעים ודנה את השחורים לדיוור, חינוך, ושירותים חברתיים ברמה נמוכה. ניסיונה של הילדה לינדה בראון להשתלב בבית ספר של לבנים נדחה, ועתירתה היא שהביאה, בסופו של דבר לפסיקה המהפכנית. כך היה גם בעניינו של עאדל קעדאן, שביקש לשפר את תנאי המחיה שלו ושל משפחתו בכך שיבנה בית ביישוב קציר, ונדחה על-ידי ועדת הקבלה בשל היותו ערבי, וזאת בין השאר בשל אותם טעמים של דעה קדומה והפליה ממנו סובל הציבור הערבי בישראל, על כל התוצאות החומריות והרגשיות הנלוות לכך. בהקשרים אלה, ועל מנת לנסות ולהצדיק את ההפליה הכפויה והפסולה, צצה ועלתה טענת הנפרד אבל שווה, ונדחתה – ובצדק נדחתה. הנה כי כן, כאשר מדובר בשחורים בארצות הברית ובערבים בישראל, שסובלים מדעות קדומות ומהפליה, שאינם מקבלים נגישות שווה למשאבים החברתיים, ושניסיונם להשתלב בחברה הכללית נתקל בדחיה – מובן מדוע דחה בית המשפט העליון, הן שם והן כאן, את הטענה המיתממת לפיה אין מדובר כלל בהפליה, כי אם בהפרדה שוויונית.

אלא שלא ניתן להקיש ממקרים אלה, למקרה שלפנינו. ניתן היה, אולי, ללמוד גזירה שווה מהמקרים האמורים, אם הציבור החילוני היה מקים קמפוסים נפרדים לחרדים, נחותים בטיבם ובאיכותם, מתוך מטרה להתבדל מהציבור החרדי, להפלות אותו ולפגוע בו, ומכריח אותם ללמוד שם ורק שם; או אם היו מוקמים קמפוסים לנפרדים לנשים חרדיות, נחותים בטיבם ובאיכותם, כדי להתבדל מהן, להפלות אותן ולפגוע בהן, והנשים החרדיות היו נדרשות ללמוד שם, ורק שם. אלא שבענייננו המצב שונה: מדובר, כאמור, במסלולים נפרדים המוצעים כאופציה נוספת על אלה הקיימים לציבור הכללי ופתוחים אף הם בפני החרדים, וזאת למען רווחתם של החרדים עצמם, ולפי בקשתם. לצד המסלולים הנפרדים מתקיימים המסלולים הרגילים, בהם

⁵. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954).
⁶ בג"ץ 6698/95 קעדאן נ' מינהל מרקעי ישראל, פ"ד נד(1) 258 (2000); וראו גם בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 94 (1995).

יכול ללמוד כל חרדי וכל חרדית שאינם חפצים במסלולים הנפרדים. מובן אם כן כי בנסיבות אלה, הניסיון ליישם את העקרון "נפרד אף פעם אינו שווה", מעורר תמיהה גדולה.⁷

כמובן, ככל ציבור שהוא, כך גם הציבור החרדי: הנשים החרדיות אינן מדברות בקול אחד, והגברים החרדים אינם מדברים בקול אחד. כפי שיש שיהיו מעוניינים בהפרדה המגדרית, יש ודאי שיתנגדו לה. אך ריבוי הקולות אינו מאפשר לנו להתעלם מהציבור הרחב שמעוניין בהפרדה. ובמקרה שלפנינו, אנחנו גם לא נאלצים לבחור: קיומם של הקמפוסים הכלליים מאפשרים לכל גווי האוכלוסייה החרדית לבוא על סיפוקם: אלה שמעוניינים בהפרדה ילמדו במסלולים הנפרדים, ואלה שלא – במסלולים הכלליים. משכך, אנו שבים לנקודת המוצא: קיומם של מסלולים נפרדים המוצעים כאופציה, ולא בכפייה, עבור המעוניינים בכך, לתועלתם ולרווחתם, איננו פוגע בשוויון.

ב. למי שייך המרחב הציבורי

ראוי בשלב זה להצביע על הטיה מסוימת בכל הדיון כולו סביב הסדרי ההפרדה, אותה אכנה ההטיה החילונית ביחס למרחב הציבורי. הטיה זו משקפת את העובדה שמרבית הכותבים בסוגיה מניחים שהביטוי "מרחב ציבורי" פירושו, מניה וביה, "חילוני" או "ליברלי", ומכל מקום מרחב שבו עקרון השילוב בין המינים מקובל ללא עוררין. לתפיסה זו, המרחב הציבורי מוגדר מראש כליברלי או חילוני בעקרונותיו, וכל המבקש להשתלב בו נדרש להתאים עצמו לכללים המקובלים, או לכל הפחות לספק הצדקה כבדת משקל על מנת להצדיק חריגות מהם. תפיסה זו, כך אבקש לטעון, אינה משקפת הבנה נכונה של הביטוי מרחב ציבורי, והיא אינה אלא ניסיון לקבוע מראש מה שאמור להיקבע רק במשא ומתן חופשי ושוויוני בין כל המגזרים המבקשים לקחת חלק במרחב הציבורי. כללי ההתנהגות במרחב הציבורי הם חלק מהנושאים שצריכים להיקבע בדיון ציבורי, ולא משהו שניתן לכפות אותו כתנאי קדם, ומראש.

להטיה זו שורשים עמוקים במסורת הליברלית, שבה הפרדת הדת מהמדינה נתפ

⁷ לדעה דומה ראו אריאל ארליך ומאיר בוחניק "נפרד ואינו מפלה – נשים וגברים בבריכות שחייה: הערת פסיקה בעקבות בג"ץ 3865/20 ICON-S-IL Blog (13.10.2020); וכן: "מקלקלת את השורה: תגובה קצרה לרשימתה של ד"ר תירוש בעניין פסיקת בג"ץ והדרת נשים" ICON-S-IL Blog (4.3.2021).

סה כעקרון בסיסי שעליו אין מחלוקת. בבסיס מהלך זה עמדה האמונה – שנכזבה – שאכן ניתן יהיה לתחום את תחומיה של הדת אל המרחבים הפרטיים, של הבית ובית הכנסת, ואילו למרחבים הציבוריים להקנות אופי חילוני במובהק. האמרה "היה יהודי בביתך ואדם בצאתך", מבטאת בתמצית גישה זו, שאפיינה את הליברליזם המתפתח בתקופת ההשכלה. תפיסה מעין זו השפיעה גם על גישה ששללה את עצם השימוש בטיעונים דתיים בדיונים ציבוריים ומשפטיים (רעיון ה"תבונה הציבורית", public reason, מבית מדרשו של ג'ון רולס, שסביבו צמחה בעשורים האחרונים ספרות ענפה, הדורש מכל המשתתפים בשיח הציבורי להשתמש רק בטיעונים ונימוקים היכולים להתקבל על דעתו של כל אדם סביר, ושולל, מניה וביה, את ההסתמכות על שיקולים דתיים),⁸ כמו גם על דיונים ענפים בשאלת "ניטרליות המדינה" בסוגיות הכרוכות בדת.

לא כאן המקום להרחיב בפגמיה העיוניים של גישה זו, שהלכו ונחשפו על-ידי מבקריה השונים של הגישה. אומר רק שרעיון הפרדת הדת מהמדינה וראיית הדת כעניין פרטי שמקומו הראוי במרחבים הפרטיים לא רק שהיא הכרעה של השקפת עולם, וכלל וכלל אינה ניטרלית מבחינה ערכית, אלא שהיא מבוססת על הנחה שגויה, והיא המחשבה שהדת נעצרת בגבולות הפרטי. לתפיסה הזו, זה בסדר, למשל, אם אמונתו הדתית של האדם מצווה עליו לנהוג בדרך זו או אחרת ברשות היחיד שלו (למשל לשמור שבת או כשרות או להתפלל), אבל זה לא בסדר אם אמונתו הדתית מצווה עליו לפעול גם במרחבים הציבוריים כדי להפיץ את עקרונותיה, לנסות וליישם את ערכיה על החברה כולה, לספח שטחים, או לבנות את בית המקדש. והכל, בשם התפיסה לפיה המרחב הציבורי אמור להיות חילוני במהותו, ולשם אסור לדת, ולשיקולים דתיים, להיכנס.

אלא ששום דת רצינית – וגם שום אדם חילוני שלוקח ברצינות את הדת – לא יכול להסכים לעמדה כזו. אמונות דתיות רבות מנחות את האדם הן בדרכיו ברשות הפרט, והן בערכיו הכלליים שיש להם תחולה ישירה גם על עניינים ציבוריים ומרחבים ציבוריים. התפיסה המבקשת להפריד את הדת מהמרחב הציבורי מבקשת לקצוץ בכנפיה של הדת, וגם אם ייתכנו שיקולים שונים התומכים בה, בהקשרים מסוימים, ודאי לא מדובר בעמדה ניטרלית או מובנת מאליה. אפשר כמובן להחזיק בעמדה כזו ולנסות לנמק אותה ולשכנע בצדקתה, אבל מדובר בהשקפת עולם, שככל השקפה אחרת אמורה להיאבק על מקומה במרחבים הפוליטיים, ולא לנסות ולהכריע מראש את מעמדה באמצעות כללים הקובעים את מהותו של המרחב הציבורי כחילוני, כביכול, באופן עקרוני.

התפיסה הליברלית הקלאסית נכשלת הן במישור התיאורטי, והן, ובמיוחד בשנים האחרונות, במישור המעשי, שבו אנו חוזים בשובה של הדת אל המרחבים הציבוריים, ובתביעתה המחודשת להכרה ולשילוב. עד כדי כך בולטת תופעה זו, שחוקרים והוגים החלו להתייחס אל תקופתנו כאל התקופה הפוסט-חילונית, the post-secular age,⁹ תקופה שבה הנחות היסוד של החילוניות מתערערות, ואנו שבים ונדרשים לדון בשאלות מחדש: כיצד עלינו להתייחס אל טענות דתיות הנוגעות לחיים הציבוריים ולמרחבים הציבוריים? מה תוקפן

⁸ לדיון מפורט ומשכנע בתפיסת התבונה הציבורית וכשליה ראו דניאל סטטמן וגדעון ספיר **דת ומדינה בישראל: עיון פילוסופי משפטי** 89-65 (2014).

⁹ ראו למשל המבוא שכתבה יוכי פישר בקובץ המאמרים **חילון וחילוניות – עיונים בין-תחומיים** (יוכי פישר עורכת, 2014).

ומעמדן ומשקלן? איך מיישבים מתחים בין ערכים דתיים לערכים ליברליים, בסוגיות מגדריות למשל? כל אלה הן שאלות קשות שלא ניתן להימנע מהן באמצעות סיסמאות של הפרדה וניטרליות חילונית.

במסגרת זו אסתפק בכמה הערות קצרות ביחס לשינויים המתבקשים בתפיסת המרחב הציבורי בעידן הפוסט חילוני. ראשית, ובצורה הפשוטה ביותר – המרחב הציבורי, והמשאבים הציבוריים, כשם כן הם – שייכים לציבור בכללותו. ובכלל זה, לציבור החרדי. ממילא מובן שזכותם של כל בני הציבור לעשות שימוש במרחבים הציבוריים וליהנות מהמשאבים הציבוריים. זכות זו כוללת, בין השאר, התאמות נדרשות והכרחיות, ואין זה הוגן לדרוש מציבור מסוים, כתנאי להשתתפותו במרחבים הציבוריים ובמשאבים הציבוריים, שנדרוש ממנו לוותר על עקרונות חשובים בהשקפת עולמו ובאורחות חייו. ואכן, בפסק דינו השני של בית המשפט המחוזי בחיפה בעניין **עיריית עפולה**, הבהיר היטב בית המשפט הן את זכותו של הציבור כולו ליטול חלק במרחבים הציבוריים, והן את העובדה שסירוב לאפשר הסדרי הפרדה משמעה דווקא פגיעה בעקרון השוויון, וזאת, לכאורה, בשם אותו העיקרון עצמו:

”לכלל הציבור, על כל מרכיביו וגווניו, הזכות להשתמש במתחם הציבורי. חובתה של החברה לקיים תנאים הולמים שיאפשרו לכלל הקשת של מגוון האוכלוסיות להשתמש במתחם הציבורי [...] אל לנו ללכת שבי אחר עקרונות חשובים, תוך פגיעה באוכלוסיות שאנו מחויבים לדאוג לכך שיכסו אף הם בצל אותם עקרונות, תוך שאנו מתרצים את הפגיעה באותן אוכלוסיות באותם עקרונות [...] לצורך חלוקת המשאב הציבורי בין כלל המגזרים באוכלוסייה, נדרשת מחשבה מעמיקה ויסודית, הלוקחת בחשבון את צרכי המגזרים השונים ואורחות חייהם, על מנת שניתן יהיה לחלק את אותו משאב מצומצם בצורה הולמת והוגנת, כלפי כל המגזרים, מבלי שהדבר יהווה כפייה של אורחות חיים של מגזר מסוים על אורחות חייו של מגזר אחר”¹⁰.

על רקע הדברים האמורים לעיל לגבי שייכותו של המרחב הציבורי לכלל הציבור, ניתן לבסס טענה לפיה לא רק שקיומם של מסלולים נפרדים לציבור החרדי המעוניין בכך לא פוגע בזכות לשוויון, אלא שהיעדרם פוגע בזכותם של בני הציבור החרדי לשוויון ולנגישות להשכלה גבוהה.

נורמות ההתנהגות במרחב הציבורי הן עצמן חלק מהמשא ומתן הציבורי בין חלקי האוכלוסייה השונים, והציבור החילוני אינו רשאי לדרוש מהציבור החרדי לקבל על עצמו את הנורמות המקובלות כתנאי להשתלבות במרחב הציבורי על כל חלקיו. במאמר חשוב ומשפיע שפרסם קנגי יושינו הוא הראה כיצד קבוצות מיעוט שונות נדרשות לעמעם ולהסתיר את מרכיבי זהותן על מנת להשתלב במרחבים הציבוריים מבלי לסבול

¹⁰ פסק הדין השני בעניין **עיריית עפולה**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 8-9.

מדעות קדומות ומהפליה. לתופעה זו הוא קרא covering וטען, במידה רבה של הצלחה, כי דרישות ההסתרה האלה, כתנאי להשתלבות חלקה במרחב הציבורי, מהוות הן עצמן צורות של הפליה פסולה.¹¹

נראה לי שניתן ליישם את תובנותיו גם בהקשר שלפנינו: דרישה מהחרדים לוותר על אחד מהמאפיינים החשובים של השקפת עולמם ואורחות חייהם כתנאי להשתלבות במרחבים הציבוריים וכתנאי ליכולתם ליטול חלק במשאבים ציבוריים היא חסרת הצדקה ומהווה היא עצמה סוג של הפליה.

סיכום

הפרדה בין המינים מעוררת מטבעה התנגדות וביקורת, במיוחד לנוכח החשש שהפרדות מעין אלה מונעות מתפיסות שוביניסטיות ומפלוגות כנגד נשים. במאמר זה ביקשתי להראות שלא כל הפרדה בין המינים מצדיקה חששות אלה. לצד השיקולים הכלליים הנוגעים לחשיבות הסובלנות הבין-תרבותית, ביקשתי להצביע במאמר זה על כך ששיקולים של שוויון דווקא הם שעשויים להצדיק את קיומם של המסלולים הנפרדים לגברים ולנשים במוסדות להשכלה גבוהה – זכותם השווה של החרדים והחרדיות להרחיב השכלה ודעת, וזכותם השווה ליטול חלק הוגן במשאבים הציבוריים ובמרחבים הציבוריים.

ציטוט מוצע: יעקב בן שמש "למי שייך המרחב הציבורי? על הפרדה מגדרית במוסדות אקדמיים" **בלוג רשות הרבים** (12.10.2021).

¹¹ Kenji Yoshino, *Covering*, 111 YALE L. J. 769 (2002)